

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՌԻՖԻՆ

ՆԻՆՎԵԻ ՔՐԻՍՏՈՆՅԱՆԵՐԸ

Սկիզբը՝ թիվ 2022 թ. ԺԲ., 2023 թ. Բ., Գ.

ՄԱՍ 5. ՀԱՆՐԱՔՎԵ

Քրդերն աշխարհի ամենամեծաթիվ ժողովուրդն են, որ չունեն սեփական պետություն: Նրանց թիվը, ըստ տարբեր գնահատականների, 20-ից 40 միլիոն մարդ է: Նրանք բնակվում են Թուրքիայի, Իրաքի, Իրանի եւ Սիրիայի սահմաններում: Անկախ պետության ստեղծմանն ամենամոտը իրաքյան քրդերն էին՝ 2003-ի ամերիկյան ներխուժումից հետո:

Իրաքյան քրդերի փեշմարգայի զինված կազմավորումները Սադամ Հուսեյնի ռեժիմի տապալման ժամանակ ԱՄՆ բանակի գլխավոր դաշնակիցներն էին: Քրդերն ինքնուրույն եւ ամերիկյան ստորաբաժանումների հետ Սադամի զորքերից ամբողջովին մաքրեցին երկրի հյուսիսը: Հենց այդ ժամանակահատվածում էլ փեշմարգայի իշխանության ներքո հայտնվեցին այն շրջանները, որտեղ համախումբ բնակվում են ասորիները, եզդիները եւ թուրքմենները: Նրանք Իրաքյան Քուրդիստանի ինքնավարությունից դուրս էին, որը ճանաչում էր Սադամ Հուսեյնի վարչակարգը:

Սկզբնական շրջանում փոքրամասնությունները ողջունեցին քրդերի գալուստը: Բայց շուտով ստիպված էին բախվել նրանց ազգայնամոլությանը: Հատկապես կատաղի ազգայնամոլներ էին Քուրդիստանի դեմոկրատական կուսակցության (ԲԴԿ) անդամները: Կուսակցության ղեկավարը Մասուդ Բարզանին էր: 2005 թ. նրան ընտրեցին Իրաքյան Քուրդիստանի ինքնավարության նախագահ:

Ինքնավարությունն իր հերթին բաժանվեց երկու ազդեցիկ կլանների միջեւ: Հյուսիսային մասը (Դոհուկի, Էրբիլի գավառները, ասորիներով եւ եզդիներով բնակեցված Նինվեի հարթավայրի շրջանները եւ սիրիական սահմանի մոտ գտնվող եզդիական Շանգալ ներգավառը (enclave) հայտն-

վեցին Բարզանիի կլանի վերահսկողության տակ: Հարավային մասը (Սուլեյմանիա եւ Հալաբջա գավառներ) Թալաբանիի կլանի եւ նրա «Քուրդիստանի հայրենասիրական միության» (ՔՀՄ) վերահսկողության ներքո էր:

Էրբիլը ճանաչվեց ինքնավարության մայրաքաղաք, ուստի կառավարությունը ձեւավորվեց հիմնականում Բարզանիի կլանի անդամներից եւ նրանց կողմնակիցներից: Թալաբանիի կլանը ստացավ իրավունք՝ տարածաշրջանի շահերը ներկայացնելու իշխանության դաշնային մարմիններում. նրանք լրացնում էին քրդերի քվոտան երկրի խորհրդարանում եւ կառավարությունում:

Յուրաքանչյուր կլան ունի սեփական փեշմարգան, որը ենթարկվում է բացառապես նրա հրամաններին: Ազդեցության գոտիների սահմանագծերին տեղակայված են ստուգիչ անցակետեր:

Թալաբանիի կլանն ավելի շատ հակված է բարեկամության իրանի եւ Ռուսաստանի հետ: Բարզանիին՝ Թուրքիայի ու ԱՄՆ-ի: Կլանները թշնամանաբար էին վերաբերվում միմյանց: Երբեմն դա հասնում էր զինված բախումների:

Սուլեյմանիայում կարգերն ավելի աշխարհիկ էին եւ ավելի հանդուրժող էին ոչ քուրդ բնակչության նկատմամբ: Մասուդ Բարզանին կրկնօրինակում էր Թուրքիայի նախագահ Ռեջեփ Էրդողանին՝ կառուցելով ազգայնական իսլամական վարչակարգ: Ճիշտ է, ի տարբերություն էրդողանի Թուրքիայի, ՔԴԿ-ի իշխանության տակ գտնվող շրջաններում կոռուպցիան պարզապես աներեւակայելի էր: Սադամից ազատագրվելուց 10 տարի անց շաբաթային քրդերը մասնավոր զրույցներում խոստովանում էին, որ «Սադամը նման անկարգություն թույլ չէր տա»:

Իրաքյան Քուրդիստանը 10 տարվա ընթացքում ձեւավորել է լիարժեք պետական համակարգ, ինքնուրույն զբաղվում է նավթի արտահանմամբ (ՔԴԿ-ն նավթ է արտահանում Թուրքիա, ՔՀՄ-ն՝ Իրան), ստեղծել է իր անվտանգության մարմիններն ու զինված ուժերը, տալիս հրավերներ: Ըստ էության, միակ բանը, որ Իրաքյան Քուրդիստանին կապում էր Իրաքի մնացած մասի հետ, ընդհանուր անձնագրերն ու ընդհանուր փողերն էին, իրաքյան դինարները:

Անկախ պետություն հռչակելու համար անհրաժեշտ էր, որ Բարզանիի եւ Թալաբանիի կլանները համաձայնության հասնեին, այնուհետեւ պետք էր համոզել հարեւաններին, որ անկախ Քուրդիստանը նրանց համար ավելի օգտակար կլինի, քան միասնական դաշնային Իրաքը:

2014-ի ամռանը իրաքյան բանական ու ոստիկանությունը Մոսուլից հետո առանց մարտի թողեցին Քիրքուկը: Քաղաքին մոտենում էին ԻՊ ջոկատները: Քիրքուկը եւ մոտակա նավթահանքերը հապշտապ հասցրել էր զբաղեցնել փեշմարգան: ԻՊ-ի մոտեցող ծայրահեղականներին քշեցին: Դրանից հետո քրդական նավթի արտահանումն աճեց 40 տոկոսով:

2017-ի գարնանը ՔԴԿ-ի եւ ՔՀՄ-ի միջեւ երկարատեւ բանակցություններից հետո Մասուդ Բարզանին հայտարարեց, որ սեպտեմբերի 25-ին տեղի կունենա Իրաքյան Քուրդիստանի անկախության հանրաքվե: Իրաքյան բանակն այդ ժամանակ Մոսուլի համար ճակատամարտ էր մղում եւ մեծ կորուստներ կրեց: Բաղդադի պաշտոնյաների արձագանքը զայրալից էր, մոտավորապես՝ «Ի՞նչ է խելքներին փշել, ի՞նչ անկախություն, նախ պետք է ԻՊ-ի վերջը տալ»: Ուրիշ ինչ կարող էին ասել: Նրանք ուժային ռեսուրս չունեին:

Իրաքյան Քուրդիստանը պատրաստվում էր քվեարկության՝ միաժամանակ փորձելով համոզել հարեւաններին եւ հատկապես ԱՄՆ-ին՝ աջակցելու քրդական պետության ստեղծմանը: Չհամոզեցին: Քվեարկության օրը քրդերը միայնակ մնացին քվեատուփերի առջեւ: Նրանց կողքին այլ ազգություններ չկանգնեցին: Բացի այդ, իրաքյան բանակն ավարտել էր Մոսուլի գործողությունը. Բաղդադի տրամադրության տակ արդեն ձեւավորվել էր բռնցք՝ նրանց սպառնալու կամ վզակոթին հասցնելու համար:

Իմ հաղորդումն այն մասին, թե ինչպիսին էր ինքնավարության ազգային-դավանաբանական փոքրամասնությունների վերաբերմունքը հանրաքվեին, վերնագրել էի՝

Քրդական հանրավե.

Անկախություն առանց անկախության

Իրաքյան Քուրդիստանի ինքնավար շրջանի անկախության մասին սեպտեմբերի 25-ի հանրաքվեն ոչ մի անակնկալ չմատուցեց: Իրավիճակը միանգամայն կանխատեսելի էր. քրդերը քվեարկեցին իրենց պետության ստեղծման օգտին, Բաղդադի իրաքյան դաշնային կառավարությունը եւ հարեւանները՝ Իրանը, Թուրքիան եւ Սիրիան (քանի որ նրանց տարածքներում ապրում են զգալի բնակչությամբ քրդական հա-

մայնքներ) դատապարտեցին նրանց: Սակայն, չնայած խիստ հռետորաբանությանը, ո՛չ Թուրքիան, ո՛չ Իրանը որեւէ զինված գործողություն չձեռնարկեցին Իրաքի քրդերի դեմ: Որովհետեւ ինքնավար տարածաշրջանի հետ նրանց կապում են փոխադարձ տնտեսական շահերը. քրդերը մեծ ծավալներով նավթ են արտահանում, իսկ փոխարենը ստանում են իրանական եւ Թուրքական ապրանքներ: Հանրաքվեի ընդհանուր լուսաբանման համապատկերում գրեթե աննկատ մնացին Իրաքյան Քուրդիստանի այն բնակիչները, ովքեր չեն ցանկանում ապրել անկախ քրդական պետությունում:

Հանրաքվեի նախաշեմին Իրաքյան Քուրդիստանում թեւածում էր «դրոշների ցունամին»: Դեռ երբեք ինքնավարությունը այս քանակությամբ քրդական կարմիր-սպիտակ-կանաչ դեղին արեւներով դրոշներ չէր տեսել: Խանութները, դպրոցները, տեղական վարչակազմերը, ավտոմեքենաները, հեծանիվները, ուսապարկերը. այն ամենը, ինչին կարելի է գործվածք կամ դրոշակաձող ամրացնել, ընկել էին այս «ցունամի» տակ: Տարածվածությամբ երկրորդ տեղում 25—9 (սեպտեմբերի 25, հանրաքվեի ամսաթիվը) թվերով պաստառներն էին: Ընդհանուր առմամբ, ինքնավարության շրջանների գերակշիռ մասում բարձր տրամագրություն էր տիրում: Տեղի բնակիչների շրջանում նման ոգեւորություն չէր եղել անգամ այն ժամանակ, երբ 2016-ի վերջին — 2017-ի առաջին կեսին տեղի էր ունենում Մոսուլի եւ նրա շրջակայքի ազատագրումը «Իսլամական պետության» գրոհայիններից:

«Սա մեր հնարավորությունն է, — ասում էր ինձ Դոհուկ նահանգից Նարչիվան անունով 23-ամյա բնակիչը: — Մենք պետք է անկախություն ձեռք բերենք: Նորից արաբների հետ ապրելն անտանելի է: Նրանք դավաճանել են մեզ»: Նարչիվանը, միակը չէ, որ այդպես է մտածում: Իրաքի քրդերի շրջանում գերակշռում է այն կարծիքը, որ իրենց հանրաքվեն առաջին հերթին դեմ լինելու դրսեւորում է, այլ ոչ թե կողմ: Արաբների հետ նույն պետության մեջ ապրելու դեմ է գլխավորապես: Սեփական ազգային պետություն ստեղծելը երկրորդ տեղում է: Իհարկե, Իրաքյան Քուրդիստանի առաջին դեմքերի պաշտոնական հայտարարություններում դա չես լսի: Նրանք ավելի հաճախ խոսում են «քրդերի նկատմամբ պատմական անարդարության», «դաշնային կառավարության հետ հակասությունների» եւ «Սահմանադրությանը համապատասխան ինքնորոշման իրավունքի» մասին:

«Երբ Սադամ Հուսեյնն էր ղեկին, արաբները մեզ ճնշում էին: Հալաբ-ջայում 1988 թվականին մեզ ումբակոծում էին նույնիսկ քիմիական զենքով: Երբ հայտնվեց ԴԱԻՇ-ը, սուլնի արաբները աջակցում էին նրան: ԴԱԻՇ-ը սպանում էր քրդերին, սպանում էր եզդիներին: Ում արաբները չէին սպանում, վռնդում են Մոսուլում եւ դրա մերձակայքում գտնվող սեփական տներին: Մինչեւ 2014 թվականը Մոսուլի արեւելյան հատվածի բնակիչների մեծ մասը, օրինակ, քրդեր էին: Դրանից հետո արաբների հետ ապրել հնարավոր չէ», — համառոտ այսպիսին է արաբների նկատմամբ քրդերի պահանջների ցանկը էրբիլի բնակիչ Լուկման Մենմուստի ներկայացմամբ: Նա 27 տարեկան է, ամուսնացած է, ունի երկու տարեկան դուստր: Հեռախոսով ցույց է տալիս կնոջ եւ դստեր լուսանկարները. նրանց ձեռքերում ինքնավարության դրոշակներ են: Հանրաքվեի օրը Լուկմանն ինձ լուսանկար ուղարկեց. նա ընտանիքի հետ քվեարկության տեղամասում է. երեքի ձեռքերում էլ քրդական դրոշակներ են:

Մենք իրաքիներ ենք

«Դրոշների ցունամին» հանդարտվեց քրիստոնեական Ալկոշ քաղաքին հասնելով: Միայն մի քանի «կաթիլներ ցողեց» նրա վրա: Այնտեղ Իրաքյան Քուրդիստանի դրոշներ էին ծածանվում միայն այն հատվածում, որտեղ տեղակայված էին քրդական փեշմարգայի ռազմական կազմավորման մարտիկները, եւ տեղի վարչակազմի շենքի վրա:

Ալկոշը նման էր դաժան անառիկ կղզու մոտեցող անկախության հանրաքվեի ծովում: Տեղի բնակիչները հանրաքվեի դեմ ցույցեր եւ հանրահավաքներ չէին կազմակերպում, բայց եւ ոչ մի կերպ չէին աջակցում: Լուռ դիմադրություն՝ ատամներն ամուր սեղմած:

Ալկոշի բնակչությունը կազմված է բացառապես ասորիներից, որոնք պատկանում են Քաղդեական կաթոլիկ եկեղեցուն: Քաղաքի վերելում, լեռան մոխրագույն լանջին ամուր գամված է հինավուրց Ռաբբան Հորմիզդ վանքը: Վանքի հիմնադիրն ինքը՝ Ռաբբան Հորմիզդը, քաղդեացիների ամենահարգված սրբերից է: Իսկ նրա հիմնադրած վանքը հնագույններից է Մերձավոր Արեւելքում: Այսօր այնտեղ վանականներ չեն ապրում, թեեւ լավագույն ժամանակներում 1200 վանական էր բնակվում:

Վանքը հսկում են Իրաքի դաշնային ոստիկանության ծառայողները: Ոստիկաններից մեկը՝ Իլհաբ Մալանը, ով անգլերեն որոշ չափով խոսում է, իմ եւ ուս լուսանկարչի համար շրջայց է կազմակերպում: Նրա գործընկերները լանջի վրա հսկում են վանքի մուտքը: Ինքը՝ Իլհաբը, անմիջականորեն զբաղվում է վանական շինությունների պահպանությամբ: «Ես այստեղ մեծ մասամբ մենակ եմ: Զբոսաշրջիկները քիչ են, այցելուները՝ նույնպես: Հազվադեպ է ինչ-որ մեկը գալիս այստեղ: Վանքում ժամերգությունը, որպես կանոն, տարին մեկ անգամ է լինում՝ Ռաբբան Հորմիզդի հիշատակի տոնին: Այդ օրը վանք են այցելում քաղղեացիներ ոչ միայն Իրաքից, այլեւ ամբողջ աշխարհից: Ես այստեղ զբաղվում եմ տնտեսություն, մաքրություն եմ անում, լվանում, խորհում: Համարյա վանականի պես», — իր ծառայության նրբություններն է ներկայացնում Իլհաբը:

Նախորդ դարերում քուրդ ավագակախմբերը բազմիցս թալանել են վանքը: Վերջին նման հարձակումները թվագրվում են ԺԹ. դարի կեսերով, բայց դրանք դեռ հիշվում են: Ընդհանրապես ասորիների շրջանում բավականին լավ են պահպանվել քրդերի կողմից իրենց նկատմամբ բռնությունների մասին հիշողությունները:

«Մենք հիշում ենք, թե ինչպես են մեր նախնիները հարյուր տարի առաջ տառապել այստեղ իրենց հավատքի համար», — ասում է Ալկոշի մեկ այլ բնակիչ՝ Ռենանը: Նա ուղղակիորեն չի հիշատակում քրդերին, բայց նրանք, ովքեր գիտեն պատմական համատեքստը, հասկանում են՝ խոսքն ում մասին է: Քաղղեական քաղաքի բնակիչներն անծանոթ օտարերկրյա լրագրողին ուղիղ չեն ասում, որ իրենք դեմ են հանրաքվեին: Բայց նրանք այնքան ոգեւորված չեն, որքան քրդերը:

Քրդերը, խոսելով իրենց ինքնավարության մասին, ասում են՝ մեզ մոտ՝ Քուրդիստանում, մենք քրդեր ենք, մեր պետությունը Քուրդիստանն է: Ալկոշի բնակիչները օգտագործում են բոլորովին այլ բառամթերք՝ մենք իրաքցիներ ենք, մեզ մոտ՝ Իրաքում:

«Իրականում մեր քաղաքը վիճելի տարածք է, — ասում է Իլհաբը քարանձավից քարանձավ անցնելիս, որոնք լեռան մեջ հատել են Ռաբբան Հորմիզդ վանքի վանականները: — Ալկոշը գտնվում է Նինվեի հարթավայրի ամենաարեւելյան եզրին: Նինվեի հարթավայրը քրիստոնեական տարածք է: Այստեղ Սադամի տապալումից առաջ հիմնականում ապրում էին ասորիներ՝ կաթոլիկներ եւ ուղղափառներ: Հետո սկսվեց անկայունությունը, շատերը հեռացան: Քրդական շրջանները մեզնից բաժանված

են սարերով»։ Բաղդադի պատկերացմամբ՝ Ալկոշը պատկանում է Նինվե գավառին։ Իրաքյան Քուրդիստանի կառավարության կարծիքով՝ այն Դո-հուկ գավառի մի մասն է, որը մտնում է ինքնավարության կազմի մեջ։

Քաղաքում կարգը հսկում են եւ քրդական փեշմարգան, եւ դաշնա-յին ոստիկանությունը։ Նրանց միջեւ բախումներ չեն լինում։ Եւ այնտեղ, եւ այստեղ ծառայողները բացառապես տեղաբնակներն են։ Դաշնային կառավարության թուլության պատճառով քաղաքի վարչակազմի նշա-նակումը պարտադրում է էրբիլը։ Բառիս բուն իմաստով՝ պարտադրում է։ Այս տարվա հուլիսին, հանրաքվեի օրը նշանակելուց հետո, Իրաքյան Քուրդիստանի կառավարության որոշմամբ պաշտոնից հեռացվեց քաղա-քապետը, որին ավելի վաղ ընտրել էին տեղի բնակիչները։ Նրա փոխա-րեն նշանակվեց «Քուրդիստանի դեմոկրատական կուսակցությունից» մի գործունյա կին։ Տեղի բնակիչները մի քանի անգամ հանրահավաք կազ-մակերպեցին այդ նշանակման դեմ։ Բայց դաշնային կառավարությունը ոչ մի իրական օգնություն չցուցաբերեց ալկոշիներին, եւ բնակիչներն իրենց իրավունքները պաշտպանելու համար ստիպված պիտի դիմեին ավելի արմատական գործողությունների, ինչը կարող էր հանգեցնել արյունահեղության։ Այժմ Ալկոշում վարչական իշխանությունը պատկա-նում է ՔԴԿ-ին։

Ձայներ արտերկրից

Ազգային-կրոնական փոքրամասնությունների ներկայությունը շատ մեծ չէ Իրաքյան Քուրդիստանի բնակչության մեջ։ Բացի ասորիներից, ինքնավարությունում ապրում են արաբներ, թուրքմեններ, քրդախոս շաբաքներ, կակայներ եւ եզդիներ։ Թե որքան է հիմա ինքնավարության բնակչության թիվը, ստույգ հայտնի չէ։ Նախ՝ ինքնավարության կազ-մում 2014-ին եւ 2016-ի աշնանը Մոսուլի ազատագրման գործողության ընթացքում հայտնվեցին մի շարք շրջաններ, որոնք պատկանում էին Իրաքի այլ տարածաշրջանների։ Երկրորդ՝ բնակչության քանակական եւ ազգային կազմը փոփոխությունների է ենթարկվել արաբական շրջաննե-րից եկած փախստականների հաշվին՝ քրդեր, քրիստոնյաներ, այլ փոք-րամասնությունների ներկայացուցիչներ, որոնց քաղաքներն ու գյուղերը ԻՊՊ վերահսկողության տակ էին հայտնվել 2014 թվականին։

Պաշտոնապես ինքնավարություն կառավարությունն իր բնակչության թիվը գնահատում է 5,2 միլիոն քաղաքացի: Ճնշող մեծամասնությունը սուննի քրդերն են: Հենց նրանք են «արաբներից անջատվելու» ամենամեծ ջատագովը: Ասորիները մոտ 200 հազար մարդ են: Առնվազն 250 հազար մարդ է հաշվվում եզդիների համայնքում:

Քրդերը եզդիներին համարում են իրենց ժողովրդի մի մասը, թեև եզդիներն իրենք իրենց ներկայացնում են որպես առանձին ազգատոհմիկ խումբ (նրանք խոսում են քրդերեն, բայց իսլամադավան չեն, նրանց կրոնը այլ է): Եզդիական գլխավոր սրբավայրը՝ Լալեշ վանական համալիրը, գտնվում է Իրաքյան Քուրդիստանի լեռնային տարածքի խորքերում: Մոտերքում գտնվում է Շեյխան քաղաքը, որում մինչ Սադամ Հուսեյնի տապալումը հիմնականում բնակվում էին եզդիներ: Այսօր նրանք գրեթե փոքրամասնություն են (հստակ տվյալներ չկան): Բնակիչների առնվազն կեսը, իրենց իսկ խոսքով, վերաբնակ սուննի քրդեր են: Շեյխանը, ինչպես որ ինքնավարության բնակավայրերի մեծ մասը, առատորեն լցված է ազգային դրոշներով եւ պաստառներով, որոնք կոչ են անում մասնակցել հանրաքվեին եւ քվեարկել անկախության օգտին:

Եզդիներն ավելի զգուշավոր են, քան քրիստոնյաները: Նրանք հերթապահ պատասխան ունեն. «Այո, պետք է քվեարկել անկախության օգտին»: Նրանց պատասխաններից տպավորություն է ստացվում, որ ուզում են հնարավորինս շուտ ազատվել զրուցակցի ներկայությունից: Զկա այն հուզական պոռթկումը, ցանկությունը, որով առանձնանում են քրդերը՝ քննարկելու, թե ինչու է պետք անկախությունը եւ ինչպես օգտագործել այն:

Տարեց եզդի Սամին Շեյխանում չի ապրում, այլ հարեւան գյուղում: Նա նույնպես իմիջիպալոց է խոսում անկախության օգտին քվեարկելու անհրաժեշտության մասին: Բայց նաեւ, ըստ երեւույթին, արտահայտվելու պահանջ ունի: Ուստի շարունակում է. «Դե, իհարկե, Սադամի օրոք նման խառնակություն չի եղել: Ինչ անենք, որ նրա ժամանակ բջջային հեռախոսներ չունեինք: Փոխարենը իրար չէին մորթում ու սպանում: Ես կարող էի թեկուզ ճամփեզրին պառկել ու քնել, եւ ինձ չէին կողոպտի կամ սպանի: Հիմա, եթե քուրդ ես, ավելի լավ է Իրաքի արաբական շրջանում չհայտնվես, եթե արաբ ես, ավելի լավ է քրդերի մոտ չխցկվես: Մենք՝ եզդիներս, ընդհանրապես ավելի լավ է ոչ մի տեղ չերեւանք: Քրդերն

ասում են, որ մենք յուրային ենք, բայց չեն հարգում մեր հավատքը: Համարում են երկրորդ կարգի մարդիկ»:

Ավելի անկեղծ են արտասահմանում ապրող եզդիները: Օրինակ՝ ռուսաստանաբնակ եզդի Ռուստամ Ռզգոյանը, որ խմբագրում է այդ փոքրամասնության ռուսալեզու պարբերականներից մեկը, ասում է, որ Իրաքյան Քուրդիստանում իր հավատակիցները պարզապես ահաբեկված են: «2014-ի օգոստոսին Իրաքի հյուսիսում եզդիների ցեղասպանությունը տեղի ունեցավ ՔԴԿ-ի փեշմարգայի մեղքով: Նրանք վստահեցնում էին, որ երբեք չեն լքելու եզդիներին, հուսալիորեն ապահովելու են նրանց անվտանգությունը: Սակայն օգոստոսի սկզբին փեշմարգան լուռ ու աննկատ հեռացավ Շանգալից, եւ այնտեղ մտան «Իսլամական պետության» գրոհայինները: Զինյալները սպանեցին հազարավոր եզդիների, հազարավորները ստրկության մեջ հայտնվեցին իսլամիստների մոտ, հարյուրհազարավորները դարձան փախստական: Եզդիները ծեծված են ու հալածված, ցրված, չունեն ուժեղ առաջնորդներ: Նրանք չեն աջակցում Իրաքի հանրաքվեին, քանի որ քրդերը նրանց էլ ավելի վատ են վերաբերվում, քան արաբները: Սակայն վախենում են այդ մասին բացահայտ հայտարարել՝ երկյուղելով հալածանքներից», — վստահ է Ռզգոյանը:

Համանման վիճակում են թուրքմենները: Նրանք զբաղեցնում են Քիրքուկի թաղամասերի մեկ երրորդը: Նրանց փոխարեն հանրաքվեին դեմ են արտահայտվում թուրքական իշխանությունները: Թուրքերն ու Իրաքում ապրող թուրքմենները, ըստ էության, նույն ազգաբանական խմբի ներկայացուցիչներ են:

Անկախ պետություն դառնալու ցանկության մասին հայտարարած ինքնավարության տարածքում հայտնված արաբ բնակչության իրավունքները փորձում են պաշտպանել Բաղդադն ու Արաբական պետությունների լիգայի երկրները: Բայց նրանց ջանքերը հայտարարություններից այն կողմ չեն անցնում:

Իրաքյան Քուրդիստանի ներսում փոքրամասնությունների դիրքորոշման մեջ գերակայում է այն, որ նրանց ձեռնտու է Իրաքի Դաշնային Հանրապետության ձեւաչափը: Ինչ վերաբերում է ասորիներին ու եզդիներին, ապա նրանք կցանկանային ստանալ իրենց ինքնավարությունները Իրաքի կազմում: Երկուսն էլ հղում են անում պետության սահմանադրության 140-րդ հոդվածին, որը իրավունք է տալիս փոքրամասնություններին ստեղծելու այդպիսի վարչատարածքային կազմավորումներ:

Բայց կարծես թե նրանց բոլորովին չեն լսում ոչ Իրաքյան Քուրդիստանի նախագահ Մասուդ Բարզանին, ոչ էլ նրա կառավարությունը: Զանադրաբար հանդես գալով քրդերի ինքնորոշման իրավունքի օգտին՝ ինքնավարության կառավարությունն իսպառ անտեսում է իր ոչ քուրդ համերկրացիների ինքնորոշման իրավունքը:

Ես ընդամենը երեք հազորդում եմ գրել հանրաքվեի մասին՝ նախապատրաստությունը, քվեարկության օրը եւ այս մեկը, որն ի մի է բերում տեղի բնակչության տրամագրություններն ու Իրաքյան Քուրդիստանի իշխանությունների վարքագիծը: Դրանց շնորհիվ ես հեշտությամբ փակեցի Իրաք ուղեւորությանս ծախսերը:

Քրդերից ոչ ոք, ում հետ ես շփվել եմ սեպտեմբերի 25-ին ընտրատեղամասերում, չէր հավատում, որ հանրաքվեի արդյունքները հրապարակվելուց անմիջապես հետո Բարզանին անկախություն կհայտարարի: Քվեարկությունն ընկալվում էր որպես առաջին քայլ մոտ ապագայում անկախ Քուրդիստանի ստեղծման շուրջ համաշխարհային հանրության հետ պայմանավորվելու ճանապարհին: Մեր ժամանակներում քիչ է քեզ անկախ հռչակելը, պետք է, որ քո ինքնիշխանությունը ճանաչեն «աշխարհի առաջատար տերությունները»: Եւ ահա ճանաչման առումով Բարզանին լուրջ խնդիրներ ունեն: Դա պայմաններ էր ստեղծում Բաղդադի կողմից կոշտ արձագանքի համար:

ՄԱՍ 6. ՀՈՒՅՍ

Ռուսաստանի, ԱՄՆ-ի, Թուրքիայի եւ Իրանի ներկայացուցիչները հանդես եկան Իրաքի Դաշնային Հանրապետության տարածքային ամբողջականության պահպանման օգտին: Իսրայելի ներկայացուցիչները, ներառյալ վարչապետ Բենիամին Նեթանյահուն, հայտարարեցին, որ քրդերը ունեն սեփական պետության իրավունք, արժանի են դրան: Բայց ինչ է Իսրայելը Մերձավոր Արեւելքում: Ավելի լավ կլիներ, որ իսրայելցիներն ընդհանրապես լռեին, թե չէ միայն զայրացրին քուրդ հարեւաններին:

Այսպիսով, երբ էրբիլում պաշտոնապես հայտարարվեցին քվեարկության արդյունքները, Բաղդադը պատասխանեց, որ «ջանքեր կգործադրի

սահմանադրական կարգը վերականգնելու համար»։ Քրդերի եւ արաբների շրջանում լուրեր տարածվեցին, որ իրաքյան բանակը կփորձի հետ գրավել Քիրքուկն ու նրա նավթային շրջակայքը։ Դա իսկապես «սահմանադրական կարգը վերականգնելու» ամենից ակնհայտ նպատակն էր. այնտեղ գետնի տակ նավթի իսկական ծով կա։ Ուստի հանրաքվեից հետո ես մեկնեցի Քիրքուկ եւ տեղում պարզեցի, որ

Քիրքուկում պատերազմի չեն սպասում

Ուրբաթ օրվանից Թուրքիան մտադիր է փակել Իրաքյան Քուրդիստանի հետ միակ սահմանային անցակետը։ Բաղդադը սպառնում է զորքեր մտցնել Իրաքյան Քուրդիստանի շրջաններ, որտեղ խառնազգ բնակչություն է ապրում։ Էրբիլում ՄԱԿ-ի ներկայացուցչությունը մշակում է իր աշխատակիցների հնարավոր տարահանման ծրագիր։ Այս ամենը նախորդ երկուշաբթի տեղի ունեցած Իրաքյան Քուրդիստանի անկախության հանրաքվեի հետեւանքն է։ Այն մասին, թե ինչպիսին է իրավիճակը Քիրքուկ քաղաքում, որը կարող է դառնալ քրդերի եւ Բաղդադի կառավարության միջեւ բախումների հիմնական էպիկենտրոնը, կներկայացնենք մեր հաղորդման մեջ։

Իրաքյան Քուրդիստանի ինքնավար շրջանի կառավարությունը խոստացել էր սեպտեմբերի 25-ին կայացած հանրաքվեի արդյունքները հայտարարել քվեարկությունից երեք օր անց։ Հայտարարվեց մեկ օր շուտ։ Անցած չորեքշաբթի, երբ քրդական Հանրաքվեի եւ ընտրությունների բարձրագույն անկախ հանձնաժողովը հայտարարեց քվեարկության արդյունքները, մեկը մյուսին հաջորդեցին Բաղդադի, Թուրքիայի եւ Իրանի կտրուկ հայտարարությունները։ Իրաքից տարածաշրջանի անկախության օգտին քվեարկել էր ընտրատեղամասեր եկածների մոտ 93 տոկոսը։ Ընդհանուր առմամբ, հանրաքվեին մասնակցել էր մոտ 3,4 միլիոն մարդ։

Բացի այն շրջաններից, որտեղ բնակվում է քրդերի ճնշող մեծամասնությունը, ընտրատեղամասեր են գործել, այսպես կոչված, վիճելի շրջաններում։ Դրանք են՝ Շանգալ եզդիական անկլավը, Ալկոշ, Թել Քեյֆ եւ Բաշիկա քրիստոնեական քաղաքները եւ Քիրքուկի շրջանը համառոտ քաղաքի հետ, որտեղ, բացի քրդերից, ապրում են թուրքմենների եւ

արաբների խիտ համայնքներ: Բաղդադի կարծիքով՝ այդ շրջանները չեն մտնում ինքնավարության կազմի մեջ, այլ անջատվել են քրդերի կողմից իրաքյան այլ շրջաններից ռազմական միջամտության արդյունքում:

Ամենահակասականը համարվում են Քիրքուկը եւ նրա նավթով հարուստ շրջակա բնակավայրերը: Այն բանից հետո, երբ հրապարակվեցին հանրաքվեի արդյունքները, Իրաքի խորհրդարանը հանդես եկավ իրաքյան բանակը այդ վիճելի տարածաշրջան մտցնելու նախաձեռնությամբ, եթե Իրաքյան Քուրդիստանն իսկապես որոշի իրեն անկախ հռչակել:

«Մեր կառավարությունը Բաղդադում է,
ոչ թե Էրբիլում»

Քիրքուկ քաղաքում իրավակարգի պահպանման առումով իրավիճակը լրջորեն փոխվել է, եթե համեմատելու լինենք 5–6 ամիս առաջվա իրավիճակի հետ, երբ տեղի էր ունենում Մոսուլի ազատագրման գործողությունը: Փողոցներում նկատելիորեն նվազել է զինված պարեկների եւ հատուկ տեխնիկայի քանակը: Այսօր ռազմականացման ծավալներով այն նույն մակարդակի վրա է գտնվում Իրաքյան Քուրդիստանի խոշորագույն քաղաքների՝ Էրբիլի, Սուլեյմանիայի եւ Դոհուկի հետ: Այդուհանդերձ, համաշխարհային լրատվական գործակալությունները հայտնում են Քիրքուկի վրա կառավարական ուժերի հնարավոր հարձակման մասին: Երբ գտնվում ես քաղաքի ներսում, տպավորություն է ստեղծվում, որ լուրերը վերաբերում են ինչ-որ այլ, շատ հեռավոր, ոչ իրաքյան Քիրքուկին:

Քաղաքում կյանքը հոսում է իր սովորական հունով: Կենտրոնական շուկան, որ մերձավորարեւելյան ցանկացած քաղաքի սիրտն է, գործում է հանգիստ եւ անխափան: Ոչ մի լուր այն մասին, որ առաջիկա օրերին ստիպված են լինելու փակվել, շուկան չի տարածում: Իսկ չէ՞ որ ցանկացած իրաքյան, ցանկացած մերձավորարեւելյան քաղաքի համար շուկան տեղեկատվության հիմնական աղբյուրն է: Այն, ինչ հաղորդվում է համացանցում, ռադիոյով կամ հեռուստատեսությամբ, երկրորդական է:

Անցած հանրաքվեն բոլորովին չի ազդել Քիրքուկի կենսառիթմի վրա: Քաղաքը բաժանված է երեք հիմնական մասի՝ քրդական, թուրքոման/թուրքմենական եւ արաբական: Ինչպես նախքան հան-

րաքվեն, հիմա էլ այս ազգային խմբերն իրենց ենթակա են համարում որոշակի կառավարության:

«Մեր կառավարությունը Բաղդադում է, այլ ոչ թե էրբիլում», — ասում է թուրքմենական Չադիլլի շրջանում վարսավիրանոցի եւ սննդի խանութի սեփականատեր Հուսեյնը: — Հանրաքվեն մեզ վրա ոչ մի կերպ չի ազդել: Մենք ցանկանում ենք ապրել միասնական Իրաքում»:

Չադիլլիում իրավակարգը պահպանում են Իրաքի դաշնային ոստիկանությունը եւ տեղի թուրքմենական աշխարհագործ: Շրջանի կենտրոնում՝ բարձր դրոշակաձողի վրա, ծածանվում է իրաքցի թուրքմենների դրոշը՝ կապտաճերմակ կտավը՝ կիսալուսնով եւ աստղով: Թեեւ որոշ տեղերում երբեմն կարելի է տեսնել նաեւ Իրաքյան Քուրդիստանի հնամաշ դրոշները:

Արաբական թաղամասերում եւս ամեն ինչ հանգիստ է եւ կայուն՝ ոչ մի իրարանցում կամ զգուշավորություն: Այդ թաղամասերում ընդհանրապես աշխատում են դրոշներից զերծ մնալ՝ թե՛ իրաքյան պետական, թե՛ քրդական: Միայն որոշ տեղերում կան շիաների դրոշներ՝ իմամ Հուսեյնի պատկերով: Փողոցները պարեկում են բացառապես Իրաքի դաշնային ոստիկանության ծառայողները:

Եւս մեկ կարեւոր փոփոխություն՝ համեմատած 5–6 ամիս առաջվա իրավիճակի հետ: Քիրքուկի ամրոցից, որտեղ գտնվում են ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի ցանկում ընդգրկված հուշարձանները, դուրս են բերվել փեշմարգայի քրդական զինված կազմավորումները: Այժմ ամրոցը բաց է բոլոր ցանկացողների համար, ընդ որում՝ անվճար:

«Այստեղ անվտանգ չէ»

Ի տարբերություն թուրքմենական եւ արաբական թաղամասերի՝ բուլղորովին այլ տրամադրություն է տիրում քրդական շրջաններում: Քրդերը շտապում են հայտնել օտարերկրացիներին, որ Քիրքուկում պետք է շրջեն միայն զինված պահապանների ուղեկցությամբ:

«Դուք ի՞նչ եք անում այստեղ, — հարցնում է տեղի երթուղայինի վարորդը՝ Մերիվան անունով քուրդը: — Այստեղ անվտանգ չէ: Ոչ մի դեպքում ոտքով մի քայլեք քաղաքում: Այստեղ ամեն օր մարդկանց են առեւան-

գում: Քիրքուկում գտնվել առանց փեշմարգայի պահպանության օտարերկրացիների համար շատ վտանգավոր է»:

Նշենք, որ քրդերն այդպես են արձագանքում 2014 թվականից, երբ քաղաքն ու շրջակայքը անցան փեշմարգաների վերահսկողության տակ: Արաբներին ու թուրքմեններին քրդերն ընկալում են որպես թշնամիներ: Դա որոշ չափով արդարացված է: «Իսլամական պետության» գրոհայինների բոլոր հարձակումները սկսվել են արաբական եւ թուրքմենական շրջաններից: Վերջին նման հարձակումը տեղի է ունեցել 2016-ի հոկտեմբերին՝ Մոսուլի ազատագրման գործողության մեկնարկից հետո: Մինչ այժմ քաղաքային շենքերի վրա, որտեղ տեղի են ունեցել ամենաթեժ փոխհրաձգությունները, երեւում են փամփուշտների հետքերը:

Ու թեեւ քրդերը զգուշանում են իրենց հարեւաններից, նրանց թիվը տեղի բնակչության մեջ կայուն աճում է, եւ նրանք քաղաքը համարում են իրենցը, իսկ արաբներին ու թուրքմեններին՝ եկվորներ: Ճիշտ է, եթե, այնուամենայնիվ, դիմում ենք պատմությանը, ապա պարզվում է, որ քաղաքը հիմնադրվել է ասորիների կողմից, որոնց ժամանակի ընթացքում միասին հաջողությամբ դուրս են մղել քրդերը, արաբներն ու թուրքմենները:

Ընդհանուր առմամբ, հանրաքվեից հետո քաղաքում տրամադրությունները շատ չեն փոխվել: Նույն կենսառիթմը, քրդերի նույն մտավախությունները եւ արաբների ու թուրքմենների հյուրընկալությունը: Նշաններ չկան, որ հավանական հակառակորդներն ամրապնդում են դիրքերը՝ պատրաստվելով մարտերի:

Էրբիլում ՄԱԿ-ի առաքելության մեր աղբյուրը վստահ է, որ տարածաշրջանում իրավիճակը սահմանափակվելու է բարձրագույն խստաշունչ հայտարարություններով: «Իրական հակամարտությունը ձեռնտու չէ ոչ ոքի՝ ո՛չ քրդերին, ո՛չ Բաղդադին, ո՛չ Թուրքիային, ո՛չ Իրանին: Նրանք ունեն փոխադարձ տնտեսական շահեր: Եթե ինչ-որ մեկը կտրուկ քայլեր ձեռնարկի, ապա դա կազդի բոլորի վրա: Ուստի գործը խոսքերից այն կողմ չի անցնի: Առավելագույնը, 2—3 շաբաթից ամեն ինչ կհանդարտվի, իրավիճակը կկայունանա», — վստահ է աղբյուրը:

Նրա կարծիքով՝ 2—3 շաբաթ անց կկայունանան նաեւ նավթի գները, որոնք արագորեն աճեցին Իրաքյան Քուրդիստանից եւ Բաղդադից եկող նորությունների համապատկերում: Բաղդադը չի դիմանա քրդերի նման լուրջ հակառակորդի դեմ լայնածավալ պատերազմին: Իր հերթին Էրբի-

լին ձեռնառու չեն հարեւանների հետ բացահայտ հակամարտությունները, քանի որ հենց նրանք են իր նավթի հիմնական սպառողները: Նավթը ինքնավարության, որը որոշել է անկախության հանրաքվե անցկացնել, եկամուտների գլխավոր աղբյուրն է:

ՄԱԿ-ի առաքելությունից իմ ծանոթի կանխատեսումը չիրականացավ: Հանրաքվեից երեք շաբաթ անց իրաքյան բանակը, գլխավորապես շիա «Հաշդ աշ Շաաբի»¹ աշխարհազորի ուժերը, շարժվեցին դեպի Քիրքուկ: Այդ ընթացքում ես վերադարձել էի Ռուսաստան եւ հետեւում էի իրադարձություններին լուրերի թողարկումներով եւ հանրային հարթակների հաղորդագրություններով:

Հոկտեմբերի 16-ի վաղ առավոտյան «Համվի»-ները եւ «Աբրամս»-ները շիաների իմամ Հուսեյնին պատկերող դրոշներով առանց կռվի գրավեցին թուրքմենական Չադիզլե արվարձանը: Քիրքուկի մասին նորությունները հայտնվեցին խոշորագույն լրատվական գործակալությունների գլխավոր էջերում: Սպասվում էր, որ կատաղի մարտեր կսկսվեն Քիրքուկի համար կառավարական ուժերի եւ փեշմարգայի միջեւ: Սոցիալական ցանցերում հայտնվեցին Դոհուկի եւ էրբիլի քրդերի տեսաուղերձները այն մասին, որ իրենք պատրաստ են օգնության հասնել «Քիրքուկի եղբայրներին ու քույրերին» եւ նրանց հետ միասին պաշտպանել «հինավուրց քրդական քաղաքը»:

Բայց կռիվներ չկային: Մեկը մյուսի հետեւից ականատեսները հաղորդագրություններ էին տարածում, որ «հաշդերն» ու բանակն անարգել գրավում են շրջան շրջանի հետեւից: Ճաշի ժամին նրանք գրավել էին քաղաքի շրջակայքի նավթահանքերը եւ «Կ-1» հսկայական ռազմական լայնը: Միայն հազվադեպ տեղի են ունենում փոքրիկ փոխհրաձգություններ: Դրանք փեշմարգայի որոշ մարտիկներ էին, որ չէին ենթարկվել հրամանատարների հրամանին եւ որոշել էին դիմադրություն ցույց տալ: Նրանք չէին հավատում կամ չէին ուզում հավատալ, որ իրենց հրամանատարները պայմանավորվել են Քիրքուկը հանձնելու մասին:

«Հաշդերի» եւ բանակի հարձակումից երկու օր առաջ տեղի էր ունեցել շատ կարեւոր հանգիստւմ՝ «Քուրդիստանի հայրենասիրական միության» առաջնորդ Զալալ Թալաբանիի եւ իրանցի գեներալ Կասիմ Սուլեյմանիի միջեւ: Սուլեյմանին հանգիստւմանը ներկայացնում

¹ Ժողովրդի մեջ նրանց անվանում են «հաշդեր»:

էր Բաղդադը: Իրաքցի պաշտոնյաները նրան անվանում են «Իրաքի կառավարության խորհրդական»:

Սուլեյմանին մեր ժամանակների մեծագույն գործիչներից է: Մեր-ձավոր Արեւելքում Իրանի ռազմական ընդլայնման գլխավոր ճարտարապետը: Հենց նա է շիա աշխարհագործի՝ «Հաշդ աշ-Շաաբի» ստեղծման նախաձեռնողը, որն առանցքային դեր խաղաց Մոսուլի շրջափակման եւ Իրաքում ԻՊ ջախջախման գործում: Նրա նախաձեռնությունները Ռուսաստանը սիրիական պատերազմի մեջ մտավ՝ ի պաշտպանություն Բաշար Ասադի (Սուլեյմանին երկու անգամ թուավ Մոսկվա, նախքան Ռուսաստանի ղեկավարությունը պաշտոնապես կհայտարարեր, որ ռուսական բանակը կուղարկի Սիրիա): Եւ նա գրասենյակային գեներալ չէ: Համացանցը լի է լուսանկարներով, թե ինչպես է ամենադաժան մարտերի ժամանակ Սուլեյմանին այցելում առաջնագծեր մերթ Սիրիայում, մերթ Իրաքում:

Իրանցի գեներալը Զալալ Թալաբանիի հետ խոսել էր հոկտեմբերի 13-ին կամ 14-ին: Նա համոզել էր Թալաբանիին աջակցել Բաղդադին, այլ ոչ թե Բարզանիին: Թե ինչպես է համոզել՝ մնում է կռահել: Քիրքուկում՝ «Կ-1» ռազմակայանում եւ մոտակա նավթային հանքավայրերում, տեղակայված էր փեշմարգան, որը ենթարկվում էր հենց ՔՀՄ-ին: Փեշմարգան կազմակերպված հեռացավ, նրան կազմակերպված փոխարինեցին «հաշդերը», բանակն ու դաշնային ոստիկանությունը:

Քիրքուկով գործը չսահմանափակվեց: Իրաքի վարչապետ ալ Աբադին հայտարարեց, որ կառավարական ուժերի նպատակն է գրավել բոլոր «վիճելի շրջանները»:

Դաշնային կառավարության ծրագրերը ոգեւորել են եզդիներին եւ ասորիներին, որոնք ապրում են Իրաքյան Քուրդիստանի իշխանության ներքո: Նրանք կրկին ինքնավարություն ստանալու հույս են փայփայում, որն այդպես էլ չստացան ոչ Առաջին համաշխարհային պատերազմի արդյունքում, ոչ էլ 2003-ին Իրաքի ամերիկյան բռնազավթումից հետո:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ ասորական ինքնավարություն ստեղծելու գաղափարին աջակցում էր Ռուսական կայսրությունը: Բայց 1918-ին Ռուսաստանում սկսված քաղաքացիական պատերազմի պայմաններում ռուսների հոգսը այլեւս հեռավոր, տարաշխարհիկ ասորիները չէին: Մինչդեռ Օսմանյան կայսրության պարտությունն ավելի ու ավելի ակնառու էր դառնում: Պետք էր որսալ պահը եւ

միանալ դրա անխուսափելի մասնատմանը: Ասորիների առաջնորդները դա շատ լավ էին հասկանում:

1919 թվականին Փարիզում կայացած խաղաղության համաժողովին, երբ հաղթողները որոշում էին պարտվածների ճակատագիրը, ասորական պատվիրակությունը ժամանեց իր առաջարկով: Պատվիրակությունը գլխավորում էր Սիրիայի ուղղափառ եկեղեցու եպիսկոպոս Մար Եփրեմ Բարսումը: Հենց սիրիական ուղղափառ եկեղեցու ծխականներն էին հիմնականում Թուր Լեզին սարահարթի բնակչությունը, որտեղ թուրքերն ու քրդերը ոչնչացրին կամ վտարեցին խաղաղ քրիստոնյա բնակչությանը:

Պատվիրակությունը քարտեզ էր պատրաստել՝ նշելով Ասորաքաղդեական անկախ պետության սահմանները: Յեղասպանությունից հետո ասորիներն այլևս չէին ցանկանում ապրել օտարի իշխանության տակ, նրանք իրավունք ունեին հավակնելու սեփական պետությանը՝ հետագայում նման ողբերգություններից խուսափելու համար: Հնարավոր Ասորաքաղդեական պետության տարածքը ներառում էր Վերին Միջագետքը, Հաբարիի լեռնային շրջանը եւ Նինվեի հարթավայրը: Այսինքն՝ ասորիների համախումբ բնակչության շրջանները ցեղասպանությունից առաջ:

Սակայն անգլիական պատվիրակությունը մեծ ջանքեր գործադրեց, որպեսզի ասորիները համաժողովում ձայնի իրավունք չստանան: Անգլիացիները ցանկանում էին ստանալ Իրաքը որպես իրենց պրոտեկտորատ՝ նավթի շատ հարուստ պաշարներով (Քիրքուկն այն ժամանակ էլ որոշիչ գործոն էր): Իրաքի հյուսիսային շրջանները «յուրացրել» էին Ասորաքաղդեայի մոտ կեսը: Համաշխարհային պատերազմի մյուս հաղթողը Ֆրանսիան էր: Նա հավակնում էր Սիրիային, որին նույնպես բաժին էր ընկնում ասորական հավանական պետության զգալի մասը: Ասորաքաղդեայի մնացած շրջանները տրվեցին երիտասարդ թուրքական հանրապետությանը: Յեղասպանությունից տուժած ժողովրդին անգամ ինքնավարություն չտրվեց:

Մեկ տարի անց բրիտանացիների հետ տարաձայնությունների պատճառով Ֆրանսիացիները նախաձեռնեցին Սիրիայի հյուսիս-արեւելքում (Ջիզիրայի շրջանում, որտեղ 100 տարի անց կհայտնվի Ջազիրա երկրամասը՝ Ռոժավայի ինքնավարության մի մասը) ասորական ինքնակառավարում ստեղծելու նախագիծը: Գործին մասնակից դարձրին արքայազն (մալիկ) Ղամբարին, որը ցեղասպանության շրջանում փախել էր Օսմանյան կայսրությունից Վրաստան: Նա Քաղդեական կաթոլիկ եկեղեցու

հետեւորդ էր, թերեւս, այդ պատճառով էլ ֆրանսիացիները խաղաղորույթ կատարեցին նրա վրա:

Սիրիայի հարցով Ֆրանսիայի գերագույն հանձնակատար գեներալ Գուրոն 1920-ի ամռանը Բեյրութում հանդիպել էր Ղամբարի հետ: Պայմանավորվել էին, որ մալիկը պետք է վերադառնա Կովկաս, հավաքի ասորի կամավորների եւ նրանց հետ մեկնի Զազիրա: Ֆինանսական ծախսերը ստանձնում էին ֆրանսիացիները: Ինչպես իր հոգւածում գրել է լիբանանցի հրապարակախոս Աշուր Գիվարգիսը, որը մանրամասն ուսումնասիրել է թեման, Ղամբարին բավականին արագ հաջողվել է հավաքել 450 կամավորների, այսինքն՝ մի լիարժեք գումարտակ: Նրանց թվում էին տարբեր եկեղեցական հոսանքների հետեւորդներ՝ եւ կաթոլիկ քաղղեացիներ, եւ սիրա-կաթոլիկներ, հակոբիկյաններ եւ Արեւելքի ասորական եկեղեցու ծխականներ:

Գումարտակը ժամանում է Զազիրա եւ ձեռնամուխ լինում իրավակարգի պահպանմանն ու Թուրքիայի հետ սահմանի հսկմանը: Մալիկ Ղամբարը զուգահեռաբար ներքաշվում է ասորիների այլ հոգեւոր եւ հասարակական առաջնորդների հետ հակամարտությունների մեջ: Նրանք վիճում են միմյանց հետ՝ ինքնավարություն ստեղծելու համար ուժերը միավորելու փոխարեն: Այդ վիճաբանություններին միջամտում են անգլիացիները եւ մի բան էլ՝ նոր պատճառներ ստեղծում պառակտումների համար:

Վերջապես, 1922-ի հուլիսին Ազգերի լիգան պաշտոնապես ճանաչեց Սիրիան եւ Լիբանանը որպես Ֆրանսիայի ենթամանդատ տարածքներ: Բացի այդ, ճանաչվեց Իրաքի, Հորդանանի եւ Պաղեստինի նկատմամբ Բրիտանիայի իրավունքը: Ֆրանսիացիները ցրեցին ասորական գումարտակը եւ նրա զինծառայողներին ընդգրկեցին Օտարերկրյա լեգեոնի մեջ: Ֆրանսիան փակեց ինքնավարության թեման:

1933-ին Սիմելի կոտորածից հետո ասորիները նորից սկսեցին խոսել սեփական վարչատարածքային կազմավորում ունենալու մասին: Այդ հարցը քննարկվեց Ազգերի լիգայում: Ժամանակն անցնում էր, հստակ որոշումներ չէին ընդունվում, արդյունքում Ազգերի լիգան դադարեցրեց քննարկումները:

Հաջորդ անգամ ինքնավարության թեման օրակարգային դարձավ 2003-ին Իրաքի ամերիկյան բռնազավթումից հետո: Երկրում սրվեցին ազգատոհմիկ-կրոնական հակասությունները: Ամերիկացիների կող-

մից ձեւավորված կառավարությունն ի վիճակի չէր ապահովելու ազգային փոքրամասնությունների անվտանգությունը: 2004–2008 թվականներին Մոսուլում կրոնական արմատականները սպանում էին ասորի հոգեւորականներին, առեւանգում եւ սպանում միտրոպոլիտներին: Բաղդադի Դորա քրիստոնեական արվարձանը, որտեղ ապրում էր 50 հազար ասորի, ժամանակ առ ժամանակ գրոհում էին ահաբեկիչները: 2010 թվականի հոկտեմբերի 31-ին 6 ահաբեկիչներ 100 մարդու պատանդ վերցրին Սուրբ Կույս Մարիամ Աստվածածնի կաթոլիկ տաճարում: Տաճարը գրոհեցին իրաքյան հատուկ ստորաբաժանումները, զոհվեց 58 մարդ, այդ թվում՝ հոգեւորականներ, ծխականներ, ոստիկաններ եւ պատահական անցորդներ, 78 մարդ վիրավորվեց կամ խեղվեց: Հարձակման պատասխանատվությունը ստանձնեց «Իրաքի իսլամական պետություն» կազմակերպությունը (հետագայում այն դարձավ ԻԼԻՊ, իսկ 2014-ի ամռանը՝ ԻՊ): Դորայի բնակիչները զանգվածաբար լքեցին տարածքը: Այժմ այս արվարձանում ապրում է ոչ ավելի, քան 100 քրիստոնյա ընտանիք:

2014-ի հունվարին Իրաքի կառավարությունը կարծես թե համաձայնվեց ստեղծել Նինվեի հարթավայր անվանումով առանձին նահանգ, որտեղ կկազմակերպվեն ասորական ինքնակառավարումը: Ենթադրվում էր Նինվե նահանգից առանձնացնել երեք շրջան, որտեղ հիմնականում քրիստոնյաներ են ապրում՝ Թե ԲեյՖը, Համդանիան եւ Շեյխանը, եւ դրանցից ձեւավորել նոր շրջան: Սակայն այս գաղափարը կյանքի կոչելու համար կառավարությունը գործնական ջանքեր չգործադրեց: Նույն թվականի ամռանը Նինվեի նահանգը հայտնվեց ԻՊ իշխանության ներքո:

Երբ 2016-ի աշնանը իրաքյան բանակն ու փեշմարգան ազատագրեցին Նինվեի հարթավայրը, ասորական քաղաքական կազմակերպությունները դարձյալ հայտարարեցին՝ մեզ անհրաժեշտ է ինքնավարություն, որպեսզի չկրկնվեն քրիստոնյաների հալածանքները: Իրաքի իշխանություններն այդ թեման հետաձգեցին մինչեւ Մոսուլի լիակատար ազատագրումը: Քանի դեռ շարունակվում էր Արեւմտյան Մոսուլի գրոհը, Իրաքյան Քուրդիստանում հանրաքվե անցկացնելու մտադրության մասին հայտարարեց Մասուդ Բարզանին: Նորից ասորիների համար ժամանակ չգտնվեց:

2017-ի հոկտեմբերի երկրորդ կես: Նինվեի հարթավայրի ասորիները կողմ արտահայտվեցին, որ իրենց հողերը գտնվեն Բաղդադում

դաշնային կառավարության վերահսկողության ներքո: Անցկացված հանրաքվեն ցույց տվեց, որ քրդական քաղաքական կուսակցությունները մտադիր չեն հաշվի նստել փոքրամասնությունների իրավունքների հետ: Եզդիները եւս ցանկություն հայտնեցին լինել Բաղդադի իրավազորության ներքո:

Թողնելով Քիրքուկը՝ փեշմարգան նահանջեց մյուս վիճելի տարածքներից: Եզդիական Շանգալն առանց դիմադրության անցավ «հաշդերի» վերահսկողությանը: Բաշիկա քաղաքը եւս, որտեղ, բացի ասորիներից, ապրում են եզդիական եւ քրդական համայնքներ, «հաշդերը» առանց կռվի գրավեցին. տեղացիները նրանց դիմավորեցին երգ ու պարով:

Դաշնային ուժերի ժամանմանը սպասում էին Ալկոշում: Բայց քաղաքից 15 կմ հեռավորության վրա՝ ասորական Բակուֆա գյուղում, փեշմարգան, որը ենթարկվում էր Մասուդա Բարզանիի կուսակցությանը, մարտի բռնվեց դաշնային ոստիկանության եւ «հաշդերի» հետ: Գործի դրվեց ծանր հրետանին: Ալկոշի բնակիչները սոցիալական ցանցերում տեղադրում էին Բակուֆայի վրա բարձրացող սեւ ծխի լուսանկարներ:

Կարծես թե պարագործս է. արաբներին, որոնց 2014-ի ամռանից փոքրամասնությունները մեղադրում էին ԻՊ հաղթարշավի համար, ասորիները, եզդիներն ու թուրքմենները հանկարծ սկսեցին համարել իրենց փրկությունը: Փրկությունը քրդական ազգայնականությունից: Ազգային փոքրամասնությունները հավատացին, որ կարող են ստանալ իրենց ինքնակառավարումը, եթե ենթարկվեն Բաղդադին, այլ ոչ թե էրբիլին: Ուզում էին հավատալ: Նրանց մեջ կրկին հույս արթնացավ... հերթական ողբերգությունից հետո: Եւ նրանց, հատկապես ասորիներին ու եզդիներին՝ Իրաքի ամենահալածված փոքրամասնություններին, հույսը, հավատը շատ են պետք, որ ահա ուր որ է կունենան իրենց ինքնավարությունը: Առանց դրա, նրանց համար պարզապես անտանելի կլինի Իրաքում ապրելը:

Իսկ ի՞նչ եղավ իրաքյան քրդերի վիճակը: Քրդերը հանրաքվեից մեկ ամիս անց այդպես էլ չանկախացան: Կորցրեցին նավթով առատ Քիրքուկը եւ իրենց տարածքի 30 տոկոսը, որ վերահսկում էին մինչեւ հանրաքվեն: Անկախության մասին հանրաքվեի նախաձեռնողը՝ Մասուդ Բարզանին հրաժարական տվեց (արեւմտյան լրատվամիջոցները պնդում են՝ օտարերկրյա դիվանագետների ճնշման տակ): Ինքնավարության կառավարությունը խնդրեց Բաղդադին գումար հատկացնել փեշմարգայի

մարտիկներին եւ ինքնավարության պաշտոնյաներին աշխատավարձ վճարելու նպատակով:

Այդպիսին է Մերձավոր Արեւելքը, եւ առհասարակ Արեւելքը. նրանք, ովքեր իշխանություն են ստանում, արագորեն վերածվում են անսկզբունք կեղեքիչների. նրանք, ովքեր կորցնում են այն կամ երբեւէ չեն ունեցել, ապրում են տարտամ հույսերով՝ գրեթե անիրականանալի կամ գրեթե երբեք չիրականացող:

2017 թվական, աշուն
Երբիլ-Կիմրի

Թարգմանությունը ուսերենից՝
բանասիրական գիտ. թեկնածու
ԱՐՄԵՆ ՀՈՎԱԿԻՄՅԱՆԻ

